

ԻՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ (XVIII Դ.)

Այս ժամանակագրությունը գտնվում է № 8233 ժողովածուի 60բ—62բ էջերում: Ժամանակագրության վերջին մասը (սկսած 61բ էջի վերջին տողերից) ժամանակակիցների առանձին հիշատակություններ են, որոնք կապ չունեն բնագրի հետ, այլ գրվել են տարբեր անձնավորությունների կողմից: Սրանք վերաբերում են 1735—1744 թվերին տեղի ունեցած դեպքերին և իրենց իսկության վրա ոչ մի կասկած չեն թողնում: Այսպիսով, քան ժամանակագրությունը տեղավորված է ժողովածուի 60բ—61 էջերում «Պարսից թագաւորի թախտ նստիլն ի Թարվէզ» խորագրով: Վերջինիս տակ շարադրված դեպքերն սկսվում են 1576 թ. շահ Թահմազին բաղնիսում սպանելու և վերջանում 1723 թ. պարսիկներից Մակու բերդի հաղթանակի վկայություններով: Ժամանակագրության մեջ հեղինակն ականարկում է իր մասին, այսպես՝ 1697 թ. տակ կարդում ենք. «Օգոստոս ամսոյն մակաբայցոց տօնին, Մոսամպարայ եկեղեցւոյ հիմն ձգեցաք և ի դալ տարին հոկտեմբերի ԻԸ (=28) աւարտեցաք տէրամբ»: Կամ, հեղինակը խոսելով 1702 թվին հուլիսի 13-ին Իսահակ վարդապետի մահվան մասին ավելացնում է. «Երեքշաբթի քաղեցաք Ուշքիլիսի ձախակողմին խորանն»:

Վերաբերյալ տեղեկություններն, ինչպես տեսնում ենք, մասնացույց են անում, որ ժամանակագրության հեղինակը XVII դարի երկրորդ կեսի և XVIII դարի սկզբի անձնավորություն է: Սակայն ո՞վ է ժամանակագրության հեղինակը: Այդ հարցը պարզելու համար անհրաժեշտ է մի քանի խոսք ասել № 8233 ժողովածուի գրիչների մասին: Այս գիրքը զանազան, երբեմն հատուկ տոմարներով հավաքածու է: Եթե բացառենք 1785/6 թվերին վերաբերող մի շարք հիշատակությունները (էջ 39բ, 58ա, բ, 94ա և այլն) ապա ժողովածուի նյութերի ընդօրինակությունը և զանազան նշումները կատարել են մի քանի անձնավորություններ, որոնցից միայն երկուսից է մեզ հասել հիշատակարան: 69ա էջում գրիչ Հովհաննես դպիրը, ընդօրինակելով տոմարի մեկնությունը, հարց ու պատասխանի ձևով, թողել է մի փոքրիկ հիշատակարան. «Գրեցաւ տօմարամեկնիլս ի թվաբերութեանս հայկազեան սեռիս ՌՃԽԲ (=1693)-իս ձեռամբ անիմատտ Յօհաննէս անուամբ դպրի, ի դրան սուրբ առաքելոյն Թադէոսի և նորին առաջ[ն]որդ Սահակ և Սարգիս աստուածաբան վարդապետացն և ես նոցին ծառայից ծառա» (81ա էջ): Սակայն հետաքրքիրն այն է, որ տոմարի մեկնության առաջին (69ա) էջն ընդօրինակել է ոչ թե վերոհիշյալ Հովհաննես դպիրը, այլ ժողովածուի հիմնական գրիչը, Իսահակ վարդապետը, որին շարունակել է Հովհաննես դպիրը:

Ժողովածուի երկրորդ գրիչը՝ Իսահակ վարդապետը 90բ էջում թողել է

հետևյալ հիշատակարանը. «Յարմարող սորին¹ Իսահակ վարդապետս, սպասաւոր աւուրք առաքելոյն Թադէոսի, յիշեւ աւաչեմ ի տէր. գրեցաւ թվին ՌՃԽԴ (—1695), յունիս ամսոյ մուտն, ի սուրբ աթոռն առաքելոյն Թադէոսի և Հայաստանեաց լուսաւորչի, ի խնդրոյ Ռամիսցի՝ պարոն Անուշին» (էջ 90բ)։

Ժամանակագրության, արեգակի և լուսնի խավարման զրույցի, հիշատակարանի, ինչպես և բազմաթիվ այլ հատվածների գրության ձևը մեկ է, այսինքն մեկ ձեռագրագրով է։ Այստեղից եզրակացնում ենք, որ ժամանակագրությանը ևս, ժողովածուի մեջ մուծել է Իսահակ վարդապետը։ Սակայն սխալ կլինեք, եթե Իսահակ վարդապետին վերագրեինք ժամանակագրության ընդօրինակման պատիվը միայն։ Նկատի ունենալով, որ Իսահակ վարդապետի գործունեության և սույն ժամանակագրության ընդգրկած ժամանակաշրջանը համընկնում են իրար և որ նա մի գրասեր, բանիմաց անձնավորություն էր,² պետք է չկասկածել, որ նա ինքն է և ժամանակագրության հեղինակը։ Սակայն ինչպե՞ս բացատրենք, որ ժողովածուի հիշատակարանը վերաբերում է 1695 թ., մինչդեռ ժամանակագրության տեղեկությունները հասնում են մինչև 1723 թվականը։ Կարծում ենք, որ Իսահակ վարդապետն իր ժամանակակից դեպքերին վերաբերող մի ժամանակագրություն ունեցել է ձեռքի տակ, որը լրացնելուց և կարգավորելուց հետո, ավելի ուշ, մուծել է № 8233 ժողովածու մեջ։ Այս ենթագրությունը ճշտվում է հետևյալ փաստով։ Մատենադարանի արխիվային բաժնի, Կաթողիկոսական ֆոնդի 1-ին թղթապանակի 46-րդ վավերագիրը³ (Ծ) բովանդակում է ժամանակագրության բազմաթիվ տեղեկություններ, որոնք վեց տարբեր ձեռագրագրերով գրված են ոչ հաջորդական կարգով և վերաբերում են XVII դարի 60-ական թվականներից մինչև 1787 թվականին՝ Թադեոս առաքելի վաճառված և շրջակայքում տեղի ունեցած դեպքերին։ Սույն վավերագրի վերջին ձեռագրագրով, որ նշանակեցինք E տառով,⁴ արձանագրված են 1663—1703 թ. թ. տեղի ունեցած եղելությունները։ Այս և Իսահակ վարդապետի ձեռագրագիրը չեն տարբերվում իրարից. ուստի, վերոհիշյալ վավերագիրը № 8233 ժողովածուից ընկած 8 թերթերն են։ Հենց այդպիսի ժամանակագրական ավելի փոքր հատված են նաև № 8233 ժողովածուի Ճ0ա էջում գտնվող մյուս տեղեկությունները (A), որոնք կապ չունեն բուն ժամանակագրության հետ, բայց գրվել են Իսահակ վարդապետի կողմից։ Այս երեք բնագրերի համեմատությունը ցույց տվեց, որ նախօրոք կազմված ժամանակագրական այս երկու հատվածներից բազմաթիվ անցքերը մտել են բուն ժամանակագրության մեջ։ Օրինակ՝ № 8233 ժողովածուի 60ա էջում կարդում ենք. «Թվին ՌՃԽԶ (=1697)»-ին Մուսամպարայ եկեղեցին սկսաք շինել օգոստոսի

¹ Սույն հիշատակարանը գրված է Վասն արեգական և լուսնի խավարման զրույցից հետո. և եթե նկատի ունենանք հիշատակարանի «Յարմարող սորին» հատվածը, կարող ենք աներկրա եզրակացնել, որ վերահիշյալ զրույցի հեղինակն ինքն Իսահակ վարդապետն է։

² Գողթանի այս գյուղը, Մզնայի մոտ կոչվում է Ռամիս, թեև ասում էին նաև Ռուսմիս կամ Ուռումիս։

³ Հիշենք, որ նրա գրչին է պատկանում Վասն արեգական և լուսնի խավարման զրույցը։

⁴ Սույն վավերագրի մասին մեզ տեղյակ պահեց ընկ. Ա. Հովհաննիսյանը, որի համար հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը։ Այդ վավերագիրը այժմ մուծված է № 8233 ժողովածուի մեջ։

⁵ Ռուսական տառերը ցույց են տալիս զրույցի տարբեր ձեռագրագրերը։

իւ, Մակաբայեցոց տօնին հիմն արկաք»։ Իսկ արխիվում գտնվող ժամանակագրական վերոհիշյալ հատվածում կարդում ենք.

«Թվին ՌՃԽԸ (=1699) [աւարտեցա]ք Մուժամարայ եկեղեցին տօն Մակաբայեցոցն բան մտալաւ։ Այս երկու տարբեր հատվածները խմբագրելուց հետո բուն ժամանակագրության մեջ մտել են այսպես. «Թվին ՌՃԽԶ (=1697) ոգոստոս ամսոյն, Մակաբայեցոց տօնին Մուժամարայ եկեղեցոյ հիմն ձգեցաք ե. ի գալ տարին հոկտեմբերի ԻԸ (=28) աւարտեցաք տէրամբ»։

Հենց այն հանգամանքը, որ արխիվի ժամանակագրական հատվածում տեղ են գտել այնպիսի մանրուքներ, ինչպես ասենք. «Թվին ՌՃԼԲ (=1683)-ին սկսայ է (=7) ողջոյնն ամէն օր ասել, յունվարի Զ (=6) աւուր մկրտութեանն Քրիստոսի», տեղեկությունը ցույց է տալիս, որ լուրջ ժամանակագրության մեջ նման տեղեկություններ չէին կարող տեղ գտնել, և որ ժամանակագրական վերոհիշյալ հատվածը ամենայն հավանականությամբ նախնական բնագիր է։ Այսպիսով, անկասկած է, որ վերջին երկու բնագրերի և բուն ժամանակագրության հեղինակն Իսահակ վարդապետն է։ Այս ամենից պարզվում է, որ հեղինակը՝ Իսահակ վարդապետը Թ. առաքելի վանքն է գալիս 1664 թ., և 1667 թ. ձեռնադրվում է քահանա, 1671 թ. նա գնում է Սպահան, 1677 թ. ձեռնադրվում է եպիսկոպոս, 1685 թ. Իսահակ (Արդար Սահակ) վարդապետից, որը Թ. առաքելի վանքի առաջնորդն էր, ստանում է «Դաւազան էքլէսիաստական իշխանութիւն ի վերայ դամբարանի սուրբ առաքելոյն»։ Նա կատարել է մի շարք շինարարական աշխատանքներ Թ. Առաքելի վանքում և այլն։

Բուն ժամանակագրության բազմաթիվ տեղեկություններից ավելի հետաքրքիր և արժեքավոր են XVII դարի 30—40-ական թվականներին Նոր-Ջուղայի կյանքում տեղի ունեցած հասարակական հարաբերություններին, դասակարգային հարաբերություններին վերաբերող փաստերը։¹

Այդ պայքարի մասին որոշ տեղեկություն տալիս է Խաչատուր Ջուղայեցին և այդ մասին փա առաջին ուսումնասիրության փորձը,² սակայն ժամանակագրության հեղինակի վկայությունը հետաքրքիր է ոչ միայն նրանով, որ նա ժամանակով ավելի մոտ է դեպքերին, քան Խաչատուր Ջուղայեցին, այլև նրանով, որ ժամանակագրությունը որոշ լրացումներ է կատարում մեզ արդեն հայտնի տեղեկություններին։

Մեր նպատակից հեռու է Ջուղայում գոյություն ունեցող այդ նոր աղանդի առաջադրած պահանջները քննել ըստ էության, բայց այստեղ կառանձնացնենք միայն այն նորը, ինչ հաղորդում է մեզ առաջարկվող ժամանակագրությունը։

Նոր-Ջուղայի աղանդավորական շարժման Խաչատուր Ջուղայեցու վկայությունը եթե համեմատենք ժամանակագրության համապատասխան վկայության հետ, կնկատենք, որ նախ՝ երկու վկայություններն էլ շարժման ղեկավարին տարբեր անուններ են տալիս։ Խ. Ջուղայեցին գրում է՝ Թոմաս (Ջաքարիա Սարկավազի մոտ՝ Թումիկ), իսկ ժամանակագրությունը՝ Սև Պետրոս։ Նրկորոգ՝ երկու վկայության համապատասխան հատվածները, որոնք վերա-

¹ Հմմտ. Խ. Ջուղայեցի «Պատմութիւն Պարսից», էջ 116—118, Ջաքարիա Սարկավազի ունի փոքրիկ վկայություն, «Պատմագրութիւն» հատոր Բ, էջ 69։

² «Անհայտ աղանդավորներ Հայոց մեջ ԺԶ ու ԺԷ դարերում («Հանդէս Ամսօրեայ», 1926 թ., էջ 69—63, 169—171, 243—257)։

րենքում են աղանդավորների առաջադրած հինդ պահանջներին և սրանց նկատմամբ Զուլայի առաջնորդ խաչատուր վարդապետի ձեռնարկած միջոցառումներին, համարյա նույնն են: Նկատի ունենալով աղանդավորական շարժման առաջնորդների մասին երկու վկայությունների տարբեր ցուցումները, կարծում ենք, որ Խ. Զուլայեցու և ժամանակագրության հեղինակի համար հիմք են ծառայել նույն շարժման մասին եղած տարբեր սկզբնաղբյուրներ:

Դժվար է ենթադրել, թե Սև Պետրոսը Թումասի մականունն է, որովհետև Զաքարիա Սարկավազի վկայության համաձայն էջմիածնում Օնոփրիոսի դատավարության ժամանակ Սև Պետրոսը պատմում է իր և Օնոփրիոսի խոսակցությունը Թումիկի (իմա Թումասի) մասին:¹

Այսպիսով ժամանակագրության վկայությունը չի բացասում Խ. Զուլայեցու վկայությունը (Թումասի իրիարեն Սև Պետրոս), ընդհակառակը, Խ. Զուլայեցու վկայությունը ժամանակագրության շնորհիվ լրացվում է, և վերելում հիշված շարժման մեջ հանդես են գալիս ոչ թե մեկ, այլ երկու ղեկավարներ:

Որ Սև Պետրոսը աղանդավորական է եղել, այդ մասին առաջարկվող ժամանակագրությունից բացի կա և մի այլ վկայություն, որ բերում է Զաքարիա Սարկավազը, ըստ դրա, Օնոփրիոս Երևանցուն դատելու համար, Հակոբ Զուլայեցու հրավերով, էջմիածին «... եկին ամենեքեան հանդերձ իշխանաշուք արամբք: Էր անդ և կաթողիկոսն Աղոսանից Տէր Պետրոսն՝ և արք փառալուրճ Զուլայեցի...»: Մի առիթով Զաքարիան հիշում է, որ «... էր անդ այդ մի Զուլայեցի, որ ունէր Բերձուած ինչ, որում ասէին Սէալ-Պետրոս...» (ընդգծումը մերն է):

Զնայած Զաքարիա Սարկավազի վկայությունը փոքր է և շատ բան չասող, համենայն դեպս հաստատում է Սև Պետրոսի աղանդավոր լինելը:² Մինչդեռ ժամանակագրության համապատասխան Սև Պետրոսը եղել է այդ շարժման լիդերներից մեկը: Նկատի ունենալով վերջինիս մասին ժամանակագրության «այդ ոմն» և Զաքարիա Սարկավազի «այդ մի» տեղեկությունները, նենթադրում ենք, որ նա եղել է աշխարհական, բայց թե հասարակական որ շերտից, այդ մասին ոչ մի ցուցում չունենք, հավանաբար խոջաններից մեկը, մասնավոր, որ նրա ընկեր Թումիկն էլ դերձակ է եղել:

Հետաքրքիր է ժամանակագրության շարժման հետևորդներին վերաբերող

¹ Զաքարիա Սարկավազ, «Պատմագրություն», հատոր Բ, էջ 69:

² Զաքարիա Սարկավազ, «Վատմագրություն», հատոր Բ, էջ 68:

³ Նույն տեղ, էջ 68:

⁴ Կա ենթադրություն՝ Սև Պետրոսն եղել է Թումասի հետևորդներից մեկը, և վերջինիս ուսմունքին հավատարիմ է մնացել նույնիսկ նրա ուսմունքը դատապարտվելուց մի երկու տասնամյակ հետո էլ (Վանդես Ամսորեայ, 1926 թ. էջ 252—253): Այս ենթադրությունը հավանական չէ, որովհետև Սև Պետրոսը Հակոբ Զուլայեցու կողմից հրավերվել է էջմիածին մասնակցելու Օնոփրիոս վարդապետ Երևանցու դատավարությանը: Ինչպես կարող էր այդ պատահել: Ժամանակագրության և Խ. Զուլայեցու վկայությամբ 1642 թ. Ն. Զուլայում խաչատուր պատրիարքը փակում է եկեղեցին և «սիննողոս» հրավերելով, հերքում աղանդավորների ուսմունքը, իսկ ժամանակագրությունն ավելացնում է «Ուզդեաց զրադումս»: Ըստ երևույթի սրանց մեջ է եղել նաև Սև Պետրոսը, որը հավանաբար հրաժարվել է շարժման դավանանքից և երկին հակվել պաշտոնական եկեղեցուն, պարզ ասած, շարժմանը դավաճանել է: Այլ կերպ անհասկանալի կամա աղանդավորական Սև Պետրոսի ներկայությունն Օնոփրիոս վարդապետի դատավարությանը:

վկայութիւնը, որոնց մասին Խ. Զուղայեցին ոչինչ չի գրում: Այդ մասին այն-
տեղ կարդում ենք. «... Սև Պետրոս նոր հերձուած խօսեցաւ իւր համախոհներն,
իբրեւ զԱրիոս և նենսոր և ստացաւ իւրն համախոհք բազում: ... Եւ խաչատուր
վարդապետն ի մէջ սիւնոդոսին հերքեաց զհերձուածս նոցին շար և ուղղեաց
ղրաղում» (ընդգծումը մերն է— Վ. Հ.):

Սույն վկայութիւնը ցույց է տալիս, որ Զուղայում հանդես եկած աղան-
դավորական շարժումը չի սահմանափակվել նեղ շրջանակներում:

Հետաքրքիր տեղեկութիւններ են պահպանել նաև ժամանակագրութեան ար-
խիվային բաժնի և № 8233 ժողովածուի 60ա էջի բնագրերում: Վերջիններս բե-
րում ենք նույնութեամբ, սակայն նրանք դնելով բուն ժամանակագրութիւնից
հետո:

ՊԱՐՍԻՑ ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԹԱՍՏ ՆՍՏԻՆ Ի ԹԱՐՎԻՁ

60բ

Թվին ՌԻԵ (1576)-ին շահ Թամազն ի բաղանիսն մորթեցին,¹
սուլթան Հայտարն² սպանեցին, շահ Իսմայիլն բերդէն հանեցին
թախա գրին:

5 Թվին ՌԾԲ (1603) շահ Ապասն եկաւ Հատրպէճահ:³

Թվին ՌԾԳ (1604)-ին Հին Զուղայ զերեալ քչեց Սպահան:⁴

Թվին ՌԿԵ (1616) շահ Ապսոն դնաց Վրաց տունն և գերեալ
ասրաւ ի Ֆահրապատ:

10 Թվին ՌՀԱ (1622) շահ Ապասն էառ զՀուրմուղ ի Ֆոանկաց
և նոյն ամին էառ զՀանաահար:

Թվին ՌՀԳ (1624) շահ Ապսոն էառ զՊաղատ ի Տաճկէն,
այսինքն Օսմանցսցէն:

Թվին ՌՀԸ (1629) շահ Ապսոն մեռաւ ի Ֆահրապատ:

15 Թվին ՌՀԸ (1629) թոռն շահ Ապսոն, որ է շահ Սէֆին
թախա նստաւ:

Թվին ՌՁԴ (1635) սուլթան Մուրատն էառ զԷրէվան:⁵

Թվին ՌՁԵ (1636) շահ Սէֆին դնաց ի վերայ Էրէվանայ
բազում զօրօք, և կոտորեաց զՕսմանցիսն և էառ զԷրէվան մեծաւ
յաղթութեամբ:⁶

20 Թվին ՌՁԶ (1638) սուլթան Մուրատն եկն բազում զօրօք
և էառ զՊաղատ, բազում կոտորմամբ: Եւ այնու ելից զցանկու-
թիւն սրտին և եղին զաշինս և արարին հաշտութիւն: Շահ
Սէֆին և սուլթան Մուրատն ոչ առնել պատերազմ ի վերայ
միմեանց և արարին խաղաղութիւն:

25 Թվին ՌՂ (1641) սվդան¹⁰ ամսուն, ահագին շարժ եղև ի
Թարվէզ, և շատ աւերութիւն եղև, և բազում մարդիք՝ այր և կին
ի նիւքոյ հողոյն ֆաւցին: Եւ Գ (3) ամիս գետինն երերալոյ և
զողալոյ ոչ դադարէր:

30 Թվին ՌՂԱ (1642) պատրիարքն Խաչատուր վարդապետն
Զուղայու առաջնորդ, ջատաղով եղև Քրիստոսի օրինացն, փակ-
եաց զեկեղեցիսն և արար սինհոդոս, զի այր ոմն մականուամբ
Սև Պետրոս նոր հերձուած խօսեցաւ իւր համախոհէն, իւրեւ
զԱրիոս և Նեստոր և ստացաւ իւրն համախոհք բազում: Նախ
ասէին, որ զՔրիստոս ոչ հաւասար հօր, այլ կր[տ]սեր, և ևս Քրիստո-
սի մարդ ասէին և Մարիամու մարդածին և ոչ աստուածածին: Բ.
35 զխաչն կենսատու և պատարադն հաշտարար և հաղորդութիւնն

սուրբ հարաշար հայոյէին՝ Ներորդ՝՝ զդատաստանն Քրիստոսի և
դյարութիւն մեռելոց ոչ ընդունէին: Ջորրորդ՝ զկանոնս և զխոր-
հուրդս եկեղեցոյ և զխոստովանութիւնն և զպատարագն սուրբ
անարգէին. Ե. զառաջնորդս և զվարդապետս և զքահանայս սուրբ
5 եկեղեցոյ բամբաստէին և խափեփայ ասէին:¹¹ Եւ խաչատուր վար-
դապետն ի մէջ սիւնողոսին հերքեաց:¹² զհերձուածս նոցին շար
և ուղղեաց զբազումս:

Թվին ՌՁԴ (1635) սուլթան Մուրատն էառ զէրէվան:¹³
Մահմատ պէկն էառ զՄակու Թվին ՌՁԴ (1635):

10 Թվին ՌԾՁ (1607) Մուստաֆայ պէկն փախաւ զնաց Ուոռում:
Թվին ՌԾԲ (1603) շահ եկաւ Թարվէզ:

Թվին ՌԾԹ (1610) Մուրատ փաշան եկաւ:

Թվին ՌԿԵ (1616) Մահմադ փաշան եկաւ. էրէվան, Ամիր-
կունայ խանին վերայ և չի կարաց առնուլ զէրէվան, զնաց
15 Արդրում զլամիշ արար:

Թվին ՌՂԲ (1643) Թաղաւորեաց շահ Ապաս, որ է որդի շահ 61ա
Սէֆւան:¹⁴ Թաղաւորեաց ԻԲ (22) ամ և ունէր յոյժ սէր առ քրիս-
տոնեայս և արար բազում հնարս:

Թվին ՌՃԺԴ (1665) Թաղաւորեաց շահ Սուլէյմանն,¹⁵ որ
20 էր որդի փոքր շահ Ապասին:

Թվին ՌՃԺԵ (1666) անագին շարժ եղև յերկիրն Շրվանու
և Շամախու և բազումք ի ներքոյ հողոյն մնացին՝ այր ե կին,¹⁶ Եւ
սոյն տարիս Ալի Ղուլի խանն Հայոց ազգէս վատ ասաց շահ Սու-
լէյմանին ե Թաղաւորն կամէր կոտորել զհայ ազգս, որք էին ի
25 Ջուղայ, բայց Ալի Ղուլի խանն կրկին ինքն բարեխօս անկաւ,
շահն բաշխեց նմա զղաթլամ առնելն և էառ ճառիմայ ԴԻ (4000)
թուման, որ կանէ Զ (80) քիսայ:

Թվին ՌՃԺԶ (1667) Շխալի խանն եղև էհլիմալ տօլվայ,¹⁷
Եւ սոյն ամին թուրքացաւ Շխմումինն¹⁸ և վատ ասաց Շխալի
30 խանին և եզ հարկ ի վերայ եկեղեցեացն Ջուղայոռ:

Թվին ՌՃԻԲ (1673) անագին շարժ եղև Մաշատ և բազումք
այր և կին մնացին ի ներքոյ հողին: Եւ բլաւ գումպէթն Իմամ
Ըոքղին. և շահ նեզ զԱլխանն ուրքար, որ կրկին շինեց:

Թվին ՌՃԻԷ (1678) անագին շարժ եղև Երևանայ երկիրն և
35 քաղաքն: Եւ բլաւ պարիսպն Երևանայ և բազումք այր և կին
ներքոյ հողսյ մնացին և մեռան,¹⁹ Շահ Սուլէյմանն Դ (4) տարի
բնակ. սչ հեծաւ ի ձի, յետ Դ (4) տարոյ, որ էր թիւն ՌՃԼ (1681)
այրամ²⁰ ամսոյն ժն (15), ձիաւորեցաւ բազում հեծելօք:

Թվին ՌՃԺԸ (1667) Պահլուլն պէկն մեռաւ:

40 Թվին ՌՃԼԲ (1683) շահ Սուլէյմանն ջրաւհնեաց օրն Ջու-
ղայու Հայոց ԻԷ (27) հարսն և ազջիկ քաշեց և ուրացոյց զնոսա:

Թվին ՌՃԼԶ (1687) Օսմանցիքն զսուլթան Մէհմէտն խա-
ֆաս եղին և զմեծ եղբայրն նորին, սուլթան Սուլէյման Թաղա-
ւորեցուցին:²¹

45 Թվին ՌՃԽ (1691) մեռաւ սուլթան Սուլէյմանն:

Թվին ՌՃԾԷ (1708) լուսարար տէր Սահիբանոսն աշունք
մեռաւ:

Թվին ՌՃԾԴ (1705) -ին, յուշխի ժԴ (13) վախճանեցաւ Նա-
հապետ կաթողիկոսն Շատիկու տնայապետն, Թ (9) Ժամուն, և տա-
րեալ թաղեցին էջմիածնա Շողակաթն:²²

Թվին ՌՃԾԴ (1705) -ին Մակուսյ բերդն շինեցին:

5 Թվին ՌՃԾԴ (1705) -ին Սուլէյման պէկն զփոքր Մահմատ
պէկն վերի բերդն սպանեց և ինքն զափանձիշ եղև Զ (6) ամիս
է (30) հոգով:

Թիւն ՌՃԾԵ (1706) Աղէքսանդրն կաթողիկոս ձեռնադրեցաւ
դեկտեմբերի է (7), Յակոբ Մծբնայ հայրապետին:

10 Ծովսէփ վարդապետն թին ՌՃԾԷ (1708) ապրիլ ամսոյ Դ
(4), Զատիկ հարաթ օրն, Ը (8) Ժամուն վախճանեցաւ: Սոյն թվին
Մարտիրոս վարդապետն վախճանեցաւ, յուլիս ամսոյն:

Թիւն ՌՃԾԱ (1702) վախճանեցաւ Իսահակ վարդապետն,
յուլիս ամսոյ ժԴ (13), առաւ ի Վարդապետին երկուշարթին
15 արշալուսոյն. երեքշարթի թաղեցաք Ուշքիլիսի ձախակողմին խո-
րանն:²³

Թիւն ՌՃԽԶ (1697) օգոստոս ամսոյն [Բ] (2), Մակարա-
յեցոց տօնին, Մուժամպրայ²⁴ յեկեղեցոյ հիմն ձգեցաք և ի զալ
տարին հոկտեմբերի ԻԸ (28) աւարեցաք տէրամբ:

20 Թվին ՌՃԾԹ (1710) պարոն եղին Պայազիա զՇէրպէկի
տղէն և Ապտիպէկն ձգեցին:

Թվին ՌՃԿ (1711) զՇէրպէկի տղէն իջուցին ի բերդէն և
զՕսման պէկն դրին պարոն: Եւ ի սոյն ամին մեռաւ Ապտիպէկ
Արզրում թվին ՌՃԿԱ (1712):

25 Թվին ՌՃԿԱ (1712) Ադուլեաց Յոհան և Աստ[ա]պատու
Խաչատուր վարդապետքն վ[ա]խճանեցան:

Ի թվին ՌՃԿԱ (1712) Թորոս պարոնտէր վախճանեցաւ
էջմիածին և Ահտրոն վարդապետն՝ Յալաշկերտ:

30 Ի թվին ՌՃԿ (1711) Աղէքսանդր կաթողիկոսն զնաց Սպա-
հան և միւս տարին դարձեալ եկն և օր Շողակաթին եմուտ էջ-
միածին: Եւ ի սոյն թվին ՌՃԿԱ (1712) սաստիկ մահ անկաւ
վանքն, Պայազիա և ամենայն շրջակայ գաւառքն:

Թվին ՌՃԿԱ (1712) փաշէն եկաւ Պայազիտու վերէն և յոյժ
աւիրեց երկիրն, չի կարաց բերդն առնուլ, դարձաւ գնաց:

35 Թվին ՌՃԿԱ (1712) Ովանէս վարդապետն Թարվէղ մեռաւ:

Թվին ՌՃԿԲ (1713), յունվարի ԻԵ (25), առջաւոր բարի-
կենդանի կիրակի առաւօտն, մեռաւ Դաւիթ վարդապետն:

Թվին ՌՃԿԲ (1713) մեռաւ Ստեփանոս վարդապետն, որ է
Համդէն:²⁵

40 Թվին ՌՃԿԳ (1714), նոյեմբերի ԻԲ (22) վախճանեցաւ
Աղէքսանդր հոգեւոր տէրն:

Թվին ՌՃԿԴ (1715) երեման խաչին, մայիսի Ը (8), Աստ-
ւածաառաւ կաթողիկոսն օծաւ հայրապետ ամենայն Հայոց:

45 Թվին ՌՃԿԹ (1720) Մէլիքսէթն մեռաւ սուրբ Յակոբայ
պաքին:

- Թվին ՌՃԿԶ (1717) առաջադրաց պաքի երկուշարթին, փեարվարի ԺԱ (11), մեռաւ Աստուածաաուր վարդապետն:
- Թվին ՌՃԿԷ (1718) յունիսի է (7), օրն շաբաթ, Հայոց անկի ԺԲ (18), իաւարեցաւ արեւական, երեկոյի ժամուն:
- 5 Թվին ՌՃԿԷ (1718) Օսման պէկն իջուցին Պայեազիաու բէրդէն և եդին Աւտիրէկի լաճն՝ Մահմուտ բէկն պարոն:
- Թվին ՌՃԿԸ (1719) Սպահանցի Մաթէոս վարդապետն եղև առաջնորդ, յունվարին մէկն:
- Թվին ՌՃԶ (1721) անազին շարժ եղև Թարվէզ քաղաքն, 10 բաղում այր և կին ի ներքոյ հողոյ ֆնացին, շատ ֆնաս եղև այն քաղաքին:
- Թվին ՌՃՀԲ (1723) Ռասուլն Մակուլայ բերդըն էառ Ղզըլ-պաշէն, ապրիլի Ե (5)-ին:²⁵
- Թվին ՌՃՂ (1741), յունիսի Ը (8), օրն ուրբաթ, Մակվեցի 15 Սարգիս վարդապետն մեռաւ:
- Թվին ՌՃԽ և Թ (1700) առ աստուած փոխեցաւ Թարվիղցի 62ա Կիրակոսի որդի, երեցփոխան Սիմօնն, որոյ տէր ողորմեացի ըստ մեծի ողորմութեանն իւր:
- Թվին ՌՃՁԳ (1735)-ին և յամրսեանըն յօգօստոսի մուտն, 20 ես՝ Ղափանցի Գաւիթ վարդապետի եղբօր որդի, Ջաքարիայ վարդապետս, Թաթեոս Առաքեալ առաջնորդ եկայ:
- Ի ՌՃՁ և է (1738) Թվին, յունվար ամսոյն, Սահակա Պարթևի տօնին, ի հոգւոյն սրբոյ ընտրեալ, օծեցաւ սիւնն ուղղափառութեան տէր Ղաղար գերբնտիր հօվւապետն ամենայն Հայոց,² որ և սկսեալ զարմանալի շինւածօվք զարդարեաց զսուրբ էջմիածին, որ ոչ ունէր յառաջ, այսինքն գլխարանն ցանկալի և զՂաղարապատ նաև մեծ պարիսպն խարտեալ քարիւ:
- Ի ՌՃՂԲ (1643) Թվին, դեքտեմբերի ԻԳ (23), ուրբաթ օրն, Ջաքարեա մեծ վարդապետն, արքեպիսկոպոսն վանից և վիշակի 30 սուրբ Առաքելոյն Թադէոսիւ, առ աստված փոխեցաւ և մեզ որբ եթող, որ հողին տէր լուսաւորեցցէ և աւրհնութիւն նորա ի վերայ մեր:
- Ի ՌՃՂ (1641) Թվին, ապրիլի Ե (5) Ղափանցի Ջաքարիայ վարդապետի 62բ յունիսի Ե (5) օրն և զնա վարդապետն ի սուրբ էջմիածին եպիսկոպոս օբհնեցաւ, Նոր կիրակին, Ղաղաբու կաթուղիկոսէն ամենայն Հայոց, ճանկեցոյ:
- Թվին ՌՃՂԳ (1744)-ին ի սուրբ էջմիածին²ն առ աստուած փոխեցաւ, սրբոյ Առաքելոյն Թադէոսի միաբան, Մելքոն Կաֆայեցի վարդապետն, որոյ այց աէր արասցէ մաղթանօք սուրբ առաքելոյն:

Թվին ՌՃԳ (1654) արեգական խաւարեցաւ:

Թվին ՌՃԽԸ (1699) կրկին խաւարեցաւ: արեգական: Սոյն օրո
առին Լէհէցիք զԿամէնից բերդն Օսմանցոցէն յեա ե զաֆաեցին:

Թվին ՌՃԾԲ (1703) ամսոյն զՕսմանցոց թաղաւորն զսուլ-
5 թան [Ահմաա] խաֆաս եղին և զեգրայրն, որին զսուլթան [Մահ-
մուա ասեն] թախտ հանին:²⁹

Թվին ՌՃԾԲ (1703) Այիպխանն մանզուլ արարին և զՇահ-
տպազխանն եղին:

Թվին ՌՃԺԶ (1677) եպիսկոպոս աւրհնեաց, Յակոբ կաթա-
10 ղիկոսն էջմիածին, զԿաֆայեցի Սարգիս վարդապետն:

Թվին ՌՃԾԶ (1707)-ին իշխանութիւն ետու թորվեզցի Սաե-
փանոս վարդապետին և քահանայ աւրհնեցի զեղրայրն զտէր
Ալէքսանն:

Թվին ՌՃԾԵ (1706) զտէր Աղէքսանդրն կաթողիկոս աւրհ-
15 նեցին Յակոբայ Մծբնայ հայրապետի տօնին:³⁰ և Թվին ՌՃԿԳ
(1714) վախճանեցաւ նոյեմբերի ԻԲ (22):

Թվին ՌՃԿԴ (1715), մայիսի Ը (8), երեման խաչին Աստ-
ւածատուր հոգեւոր տէրն օծաւ կաթողիկոս ամենայն Հայոց:³¹

Մուսթամպար Ա (1) գերեզման գտաք Թվին ՌՃԽԸ (1699)-ին,
20 որ էր Թաղած այն մեռեալն Ե.Ճ.ՀԴ (574) Թվին:

Թվին ՌՃԽԶ (1697)-ին Մուսթամպարայ եկեղեցին սկսաք
շինել. օգոստոսի Բ (2) Մակարայեցոց տօնին, հիմն արկաք:

Թվին ՌՃԽԷ (1698) յունվար ամսոյն Դ (4) վախճանեցաւ
էրեան քաղաքն Ստեփանոս կաթողիկոսն Զուղայեցի բանդի մէջն:

Թվին ՌՃԺԳ (1664) Յակոբ կաթողիկոսն գնաց Ստամպուլ
25 և Սահակ վարդապետն եկն ի վանքն սուրբ Առաքելայն Թաղէսսի
աւագ տօներին: Եւ գարունն սկսաք հիւսայիլն կողմի պարիսպն
շինել:

Թվին ՌՃԴ (1655) Յակոբ հոգեւոր տէրն օծաւ կաթողիկոս,
30 և Թվին ՌՃԸ (1659)-ին վախճանեցաւ,³² և Թաղեցին Ստամպուլ՝
Պէկօղլին:

Թվին ՌՃԽԱ (1692) մահ անկաւ ի սուրբ Առաքելոյն Թա-
ղէսսի վանքն և ի դեղն:³³ Եւ մեռաւ տէր Պօղոսն Վարդավառի
պատի չորեքշաբթի:³⁴ Եւ սոյն Թվին մեռաւ Տիւանն և Անդրէասն
35 և տէր Աւետիսն Կաֆայեցի և Մարաղեցի տէր Սարգիսն: Եւ Գե-
ղարքունեցի Ստեփանոս վարդապետն Թվին ՌՃԽԲ (1693)-ին
մեռաւ:

Թվին ՌՃԹ (1977), յունվարի ԺԱ (11), էաք ի պօղն Տևի,³⁵
էաք Գողթան դաւառն. Ամոյն սաստիկ զոռայ փայլստակմամբն
և գիշերն չարժ ելաւ:

Թվին ՌՃԳ (1654) ղինի Աստուածածնին, չորեքշաբթի օր,³⁶
5 կէս օրն տնցած արեղական խաւարեցաւ, որ էր մէջ առիւծ կենդա-
նակիրպին արեղական:

- Թվին ՌՃԿԸ (1719)-ում, փետուրվարի ԺԴ (14) աստուծով զնացի սուրբ էջմիածին, առաջնորդութիւնն տվին ինձ սուրբ Առաքելոյն Թաղէոսին վանքին, ինձ մեղաւոր Մաթէոսիս, որ սուտ վարդապետ ասի, Հորանցի ասի: (A) 1ա
- 5 Թվին ՌՃՂ (1741) Մակուեցի Սարգիս վարդապետն վախճանեցաւ, յունիսի ԺԲ (12)-սն: (Ե)
- Թվին ՌՃՂԲ (1743) Թաղէոս Առաքելոյ առաջնորդ Զաքարեայ վարդապետն վախճանեցաւ դեկտեմբերի ԴԴ (23)-ին,³⁷ (Ե)
- 10 Թւին ՌՄԼԶ (1787)-ին Փառակեցի տէր Խահակ շինարար յառաջնորդ վարդապետն գեղէն դուրս վարեաց ըոէս Սարգիսի որդիքն՝ Մանուչարն և Սալմաստցի Եաւրին և Նդովիւք փակեաց, որ ոչ կարիցե ասել եկող և բնակողքն թէ՛ այս արտս և կամ այս ինչ տեղ իմ է, բոլորն հողն և ջուրն վանքին [է],³⁸ (Ե)
- 15 Ի ՌՄԺԱ (1762) Թվին սուրբ Թաղէոս Առաքելոյ միաբան Յովսէփ վարդապետն վախճանեցաւ մարտի ԺԷ (17)-ին, որ պատվիրանի կիրակին: (Դ)
- 1834 նոյեմ[բերի] 20-ին վէքիւ Եսայի վարդապետն սուտէր փախեցաւ, սրոյ հոգին տէր լուսաւորիսցէ: (Ը)
- 20 Թվին ՌՃՂԶ (1747)-ին Ղազար կաթողիկոսն եկաւ ի սուրբ Թաղէոս Առաքելոյ վանքն, ինձ Եսայի անարժան վարդապետիս, սր եմ ի գեղջէն սուրբ Առաքելոյն Թաղէոսի, եպիսկոպոս օրհնեաց, ընկերքն իմ էին՝ Պետրոս վարդապետն Պայաղիտցի ի գեղջէն Սարուպեղայ, Մինաս վարդապետն Ղափանցի, ի վանքէն Տաթևու, օգոստոսի ԺԶ (16), յաւուրս վերափոխման սուրբ Աստուածածնի կիրակին: (Ե) 2ա
- Թւին ՌՄԼԲ (1783)-ին եղև յառաջնորդ Թաղէոսի Առաքելոյն հրաշափառ աթոռոյս Փառակեցի Բսահակ եպիսկոպոսն մարտի ամսոյ ելւ և չորր[որ]դ կիրակին յինանց,³⁹ զհետ բազմութեամբ քահանայից և ժողովրդաց մտաւ ի սուրբ աթոռս և երեք տարի թարց առաջնորդի ջնացեալ էր սուրբ տունս և յամենայն կողմանէ աղքատացեալ էր: Բայց ինքն ունէր ընչըո բազում և հաւատն անբիծ, յոյսն աներկբայ և զսէրն անկեղծ միայն թէ զիւղն ոչ ուզէր և մեծ փնաս համարէր մերձ լինին դոքայ, հոգևոր և մարմաւոր վտանկէ մեզ այսպէս ասէր: || Ախ եղբարք 3բ
- 30 զկնի Փառակեցի Բսահակ շինայսէր և շինարար արքեպիսկոպոսին և հանճարայհեղ վարդապետին, ով ոք է նստելոց ի սուրբ 4ա
- 35

- աթոռս Թաղէսի Առաքելոյն և որպէսի բարուց տէր բռնաւորաց
 ձեռնէ լինելոց երկիրն և սուրբ վանքս, քան զի այս խղճոյս
 ժամանակն յոյժ զառն էր և դժուար, զի թէպէտ միշտ ջանայր,
 թէ ինքն իւր ի վերայ վանից շինարարութեան խարճէ, չարաչար
 5 բռնաւորքն խօյայ և Մակուայ անկանոն և անսահման կեղէքէին
 և ինքն տարակուսի լեալ ասէր, թէ Թողում ի բաց, ի սպառ կու
 խանգարի վանքն, այլ նստող չի կայ, ապա թէ տանք, նորինք
 աստուած հոգայ և այց առնէ։ Բաւ է ՌՄԼԵ (1786) Թւոյն։ (B)
- Շինեցաւ ամբարով ջաղացն ՌՄԼԶ (1787) Թւոյն, զկնի 7ա
 երեք ամսոյ աւարտ էհաս օգոստոսի ելն, հրամանաւ և արգեամբ
 10 տեառն Իսահակ շինարար արքեպիսկոպոսին Փառակեցի լուսա-
 հողի վարդապետին, որք վայելէք և հանդիպիք դուք զողորմին
 և տէր առատն յամենայնի ձեզ և մեզ ողորմեսցի աւուր սոս-
 կալի դատաստանին։ ամէն։ (B)
- Աստուած միշտ բարի է և բարեբար, տացէ ա[շխ]արհիս խա- 8ա
 15 զաղսութիւն և մեզ կեանս։ Շինեցուցանեմք զգաւթն սուրբ և
 զՋրաղացն ամբարով սրբատաշ քարի։ և այլ շինուածք ևս։ Եւ
 զսուրբ տաճարն սպիտակացեալ տեսանեմ աչօք և ապա մարմնոյ
 և արեան ճաշակման արժանացեալ մեռանիմ։ ակն ունիմ⁴⁰ հոգ-
 ւով և մարմնով յարացեալ տեսանել յարուցիչն մեր Քրիստոս,
 20 որ հեշտալուր է և կատարող։ Բաւ է։ (B)
- Թվին ՌՃԻԹ (1680) Յակոբ հոգևոր տէրն վախճանեցաւ։⁴¹ 9ա
 Թվին ՌՃԻԹ (1680) Ուշքիլիսէն սկսաք շինել։⁴² (E)
 Թվին ՌՃԽԱ (1692) սուրբ Գրիգորի պատին, ամառն մահ
 անկաւ սուրբ Թաղէսի Առաքելոյ վանքն,⁴³ որ տէր Պօղոսն և ի
 25 (40) ճան մեռան գեղէն և վանքէն։ (E)
- Սոյն Թվին նոյեմբերին մեռաւ տէր Աւետիսն։
 Թվին ՌՃԽԵ (1696) Վարդավառին⁴⁴ Գալուստն եկաւ Երու-
 սաղէմայ։ (E)
- Թվին ՌՃԽԵ (1696), հոկտեմբերի մինն, Այիպխանն կրկին
 30 խան եղև և մտաւ ի Թարվէզ։ Սոյն Թվին ներքի պուռն, գո-
 մերն և Թավլէքն շինեցաք, որ ի շարժէն բլաւ ամէնն։ (E)
- Թվին ՌՃԺԲ (1663), դեկտեմբեր ամսոյն, ի տօնի գլխաւոր
 առաքելոցն՝ Պետրոսի և Պօղոսի,⁴⁵ Իսահակ վարդապետն եկն
 25 Թաղէսս Առաքելոյ վանքն առաջնորդ։ (E)
- Թվին ՌՃԺԶ (1667)-ին, և տօնի Հրեշտակայպետացն,⁴⁶ 9բ
 աւրհնեցին զիս քահանայ անապատն Տաթևու։ (E)
- Թվին ՌՃԺԹ (1670), մէջ Վարդավառին և Աստուածածնին,
 իշխանութիւն ետ ինձ վարդապետն։⁴⁷ Գ (4) շաբաթ ուտիք էր
 մէջն, Գ (3) շաբաթ անցաւ, կիրակին առի, որ առաջի միւս կի-
 40 բակին բարեկենդան էր, Աստուածածնին շաբաթ օրն՝ Անտոնի-
 նոսի և Փոտինսի տօն էր և իշխանութիւն առած կիրակին հարցն
 բկ անսկիզբն։ Տարեգիր ի (40) էր։ (E)
- Ի Թվին ՌՃԺԶ (1677) եպիսկոպոս աւրհնեցին զիս, ի տօնի
 հոգոյ գալստեանն Պենտէկոստէին, յունիսի Գ (3), տարեգիրն
 45 Զ (700) էր. ԺԳ (13) եպիսկոպոս աւրհնեցին՝ Ստեփ[ա]ն[ո]ս Գե-
 ղարդեցին, Յովսէփ Տաթևացին, Սարգիս Քաֆայեցին, Միքայէլ

Ճուղայեցին, Աւետիս Բաղիշեցին, Եղիայ Լիմացին, Առաքել սուրբ Աղբէրկեցին, Յովանէս Դոշեցին, Կիրակոս Տեղեւաբան-
քեցին,¹⁶ Վարդան Օձնեցին, Պօղոս Հոսովէրէցին, Բարսեղ և
Փիլիպպոս Հաղբատեցին:

5 Թվին ՌՃԼԲ (1683)-ին սկսայ է(7) ողջոյնն ամէն օր ասել,
յուշմարի Զ (6) աւուր մկրտութեանն Քրիստոսի:

Ի Թվին ՌՃԻ (1671) գնացաք Սպահան: (E)

Թվին ՌՃԼԹ (1690) Փիլիպպոսն գնաց Ֆռանկստան նոյնմ-
բերի ԺԵ (15): (E)

10 Թվին ՌՃԻԸ (1679)-ին սկսայ նորոգել զտաճար սուրբ
Առաքելոյն Թաղէսսի և աւարտեցի Թվին ՌՃԼԴ (1685)-ին, Եւ
Թվին ՌՃԼԴ (1685)-ին Իսահակ վարդապետն ետ ինձ գաւազան
էջլէսիսասական իշխանութիւն, ի վերայ դամբարանի սուրբ
Առաքելոյն, ի տօնի Պէնտէկոստէին: (E)

15 Թվին ՌՃԼԱ (1682)-ին եկն Եղիազար հոգևոր տէրն ի սուրբ
էջմիածին շքեղ փառօք և բուռն իշխանութեամբ, յամսեանն
օգոստոսի, Յսվակիմայ և Աննայի տօնին:⁵⁰ Եւ Թվին ՌՃԽ (1691),
օգոստոսի ԺԹ (19), վախճանեցաւ: (E)

Ի Թվին ՌՃԽ (1691), օգոստոսի Ի (20) ղնահապետ հոգևոր
20 տէրն աւրհնեցին կաթողիկոս: (E)

Թվին ՌՃԽԵ (1696) սեպտեմբերի ամսոյն աքսորեցին ղնա-
հապետ կաթողիկոսն և աւրհնեցին ղՋուղայիցի Ստեփանոսն նո-
յեմբերի Ա (1):⁵¹ (E)

Թվին ՌՃԼԶ (1687) սուլթան Մէհմէտն խաֆաս եղին, սո-
25 րին մեծ եղբայր սուլթան Սուլէյմանն Թագաւորեցուցին: (E)

Թվին ՌՃԼԸ (1689), հոկտեմբերի ամսոյն ԻԵ (25) մեռաւ
Շխալի խանն: (E)

Թվին ՌՃԽ (1691) մեռաւ սուլթան Սուլէյմանն:

Պայագիտոռ. պարոն Մէհմէտ պէկն Թվին ՌՃԼԷ (1688), ղեկ-
30 տեմբերի Ա (1) մեռաւ, շաբաթ օր կէս օրին: Նստաւ պարոն Իպ-
րահիմ պէկն Գ (3) տարի: (E)

Միւրդա պէկն եղև պարոն Թվին ՌՃԽ (1691) յունիս ամսին:
Թվին ՌՃԽԵ (1696), մայիս ա[մս]ոյն, սպանին ղՄիւրդա պէկն,
եղին կրկին Իպրահիմ պէկն պարոն, յունիս ամսոյն: (E)

35 Թվին ՌՃԽ (1691) եղև Այիպխանն խան, յունիսի ամսոյն և
Թվին ՌՃԽԳ (1694)-ին մանդուլ արարին հոկտեմբերի ԺԵ (15),
և եղին զԱլամշախան գեկտ[ե]բրի մինն, եկաւ չօրս:

Թվին ՌՃԽԵ (1696) կրկին Այիպխանն եղև խան նոյեմբե-
րին, եկաւ չօրս: (E)

40 Թվին ՌՃԼԹ (1690), նոյեմբերի Ի (20) ղնաց Փիլիպպոսն
Ֆռանկստան:⁵²

Թվին ՌՃԺԴ (1665) Սահակ վարդապետն եկն առաջնորդ
սուրբ Առաքելոյն: (E)

Թվին ՌՃԾԱ (1702), սեպտեմբեր ամսոյ, եկաւ վանք Գ
45 (3) օր ապրաւ և մեռաւ Փիլիպպոսն: (E)

- Թվին ՌճԽԴ (1694) մեռաւ շահ Սուլէյմանն: Եղին որդի նորին շահ Հուսէնն Իէ (27) տարոյ: (E)
- Թվին ՌճԽԹ (1700), օգոստոսի ԺԵ (15), փոքր Մահմատ պէկն հղին պարոն, որ փաշէն եկաւ երկիրն աւերեց: (E)
- 5 Թվին ՌճԽԱ (1692) շինեցաք պաճի քոշկն և հարաւոյ կողմի խցերն: (E)
- Թվին ՌճԽԲ (1693) շինեցաք զանտես տունն և միւս տարին՝ սեղանատունն և արևմեան և հիւսիսոյ կողման խցերաց կէսն: (E)
- 10 Թվին ՌճԾԱ (1702), յուլիսի ԺԲ (12), Վարդապետի երկուշաբթին մեռաւ Իսահակ վարդապետն:⁵³
- Թվին ՌճԽԵ (1696) Միրզա պէկն սպանեցին յունիս ամսոյ մինն, Մեծաշրաշի կիրակին սպանեցին, կրկին Իպրահիմ պէկն եղև պարոն: (E)
- 15 Թվին ՌճԾ (1701), սեպտեմբերի Ժ (4), խեղդեցին զԻպրահիմ պէկն և եղին զփոքր Մահմատ պէկն պարոն: (E)
- Թվին ՌճԽԵ (1696), ապրիլի ԺԴ (14), եղև շարժ անագին սուրբ Թադէոս Առաքելոյ վանքն և շարժ անագին: (E)
- Սոյն Թվին, յունվարի Ա (1) շ[ա]հի ղուլն եկն վերայ
- 20 վանիցն: (E)
- Թվին ՌճԾԲ (1703), մարտի ՀԱ (31) մեռաւ Կոսիեցին, Մահմետն Թվին Կ (611) երևեցաւ:⁵⁴
- 12բ Թվին ԿԲ (613) բաժանեցան Վիրք ի միաբանութեն[է] Հայոց, Ի Թվին Ծ (561) կարգեցաւ հինկ հարիւրական, որով ուղղեցաւ Զատկին: (E)
- 25 ՀԶ (677) Թվին տէր Կուսիտասն շինեաց զՀոփսիմէն և ասաց զԱնձինքն: (E)
- Թվին ՃԺԳ (664) երևեցաւ սուրբ Խաչն Վարդապ: Թվին ՃՀԱ (722) Յօհան Օձնեցին պայծառացաւ ի Հայս: 30 Ի Թուին կենարարին մերոյ Քրիստոսի աստուծոյ ՌՈԿէ (1667) ամին և ի Հայոց Թվականին ՌՃԺԵ երևեցաւ սուտ Քրիստոսն ի Զմիւռին և ապայ դարձաւ օրէնս Մահմետի: (E)
- Թվին ՌՃԻԸ (1679), յունիս ամսոյ Դ (4), հինկերորդ ժամու աւուրն, եղև շարժ անագին ի քաղաքն Էրևան և Գառնի և բազում շինուածք տապալեցան և թէ պարիսպն քաղաքին փլաւ ի հիմանց և կամուրձ, որ ի վերայ Հուրաստան գետոյ բլաւ, որ ամենեկին նշմարանք ոչ անց և Զորագեղ և Դանաքեռ ևս շատ դարար եղև մարդ, քան զչափն աւել մեռան այր և կին:⁵⁵ (E)
- 35 Ես Գէորդ անարժան և յոգնամեղ վարդապետս շնորհին և աստուծոյ և օգնութեամբ սուրբ Առաքելոյն ի ՌՄԽԳ (1794) Թովանիս մեր ղխաչկալն սրբոյ սեղանոյն, որ էր փայտեայ, ի սրբատաշ վիմաց և ի ծաղկահիւս յօրինեալ քարանց բազմաշխատ տքնութեամբ յորդաջան աշխատութեամբ և յովով խարճագնացութեամբ ետու շինել, որոյ տեսողաց և [հ]այելողաց խնդրեմ 40 հանդերձ և մեղայե և: (B)
- 45 Ի ՌՄԽԲ (1793)-ն զաղբիւրն նորորդել ետու:

Ի ՌՄԽՆ (1796) ղըրաղացն առաջինն այլ նոր ի նորոյ
հանդերձ իւրովք տարադայիւքն մեծաւ աշխատութեամբ շինել
ետու.⁵⁶ (B)

Թվին ՌճԽ? (169?) պարիսպն շրջապատեցաք, որ սոյն տա- 15ա
5 րին Այիպխանն եկն, (E)

Թվին ՌճԽԱ (1692) քօշքն ե իմ խուցն ծածկեցաք:

Թվին ՌճԽ (1691) աղչիկ մի ծնաւ Պայաղիաու երկիրն.
երբ 2 (6) տարոյ եղե մորուքն բուսաւ և պեղն երկայն, որպէս
4 (30) աարոյ մարդ.⁵⁷ (E)

10 Թվին ՌճԽԱ (1692) գեկտեմբերի մասոյ մէկին, Ծ (50) ոսկի
աթոռհակալ Մինաս վարդապետէն աստուծոյ փոխ առաւ Սարգիս
վարդապետն, յորժամ ուղէ ա[ն]պատճառ ոայ. զիտութեամբ տէր
Դաւթին և տէր Յովսէփին. (E)

15 Թվին ՌճԽԲ (1693), յունիսի ԺԱ (11), Հոգոյ գալստեան
տաւ[նին ե]տու իշխանութիւն խաչատուր վարդապետին առաքե-
լայն || Թվին ՌճԽԳ (1694) փեա || զտաճար սուրբ Առաքե[լոյն] ||

Թվին ՌճԽԴ (1694) || Դաւիթն || վարդապետն և ||

20 Թվին || -ին շարժ մեծ եղե ի վանսն սուրբ [առ]աքելոյն
գեղն || ածք վանիցն ամէնն խաւ[իւ]եցաւ և բոլորի || ևս քրթե-
րացն զարար [շա]տ եղև. 5 (7) մարդ մեռան մին քրիստոնէ էր.

Թվին ՌճԽԸ (1699) [աւարտեցա]ք Մուժամպարայ եկեղե-
ցին, տօն Մակարայեցոցն բան մտ[աւ]: (E)

[Թվին] ՌճԽԷ (1698), յունվար [ամսոյ]ն չորս, բանդի մէջն
վա[խ]ճ[անեց]աւ Ստեփանոս կաթողիկոսն էրեան քաղաքն.⁵⁸

25 [Թվին] ՌճԺԳ (1664) կաթողիկոսն զն[աց Ստամ]պօլ և մեք
եկաք ի վանքն սուրբ Առաքելոյ [Թաղ]էոսի. զարուհն սկսաք
պարիսպ[ն շին]ել.⁵⁹ (E)

Թվին ՌճԺԴ (1655) Յակոբ հոգևոր տէրն կաթողիկոս ձեռ-
նա[դրուեցաւ].

30 [Թվին] ՌճԺԸ (1679)-ին վախճանեցաւ Յակոբ [հոգևո]ր
տէրն Ստամպօլ և Թաղեցին Պէկօղլի.⁶⁰

[Թվին] ՌճՀԳ (1724) Օսմալուհ առէց Խօյ և բսպնանեաց
զամենայն Ղզրլպաշն և զկանայսն գերետց.⁶¹ (E)

ԺԱՆՈՒՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հմմտ. XXIII ժամանակագրություն, «Զաքարեայ Սարկաւագ պատմագրութիւն», Ն. Ա. էջ 11, Զամչեան, «Պատմութիւն Հայոց», հ. Գ, էջ 529: Սակայն լեոն Թահմազ շահի սպանութեան հանգամանքների մասին բոլորովին այլ բան է հաղորդում, չհիշատակելով իր օգտագործած աղբյուրը («Հայոց պատմութիւն», հ. երրորդ, էջ. 197):
2. Հեյգարը Թահմազ շահի որդին էր, մոր գծով վրացի, Թահմազի սպանութիւնից հետո, Հեյգարի մայրը, վրաց իշխանների օգնութեամբ, փորձեց նրան թագաւորեցնել, սակայն գահակալական կոիվների ժամանակ Հեյգարը սպանվեց 1677 թվին:
3. Ա. Դավրիժեցու հաղորդմամբ 1603 թ. Գանջա (Ադրբեջանի կողմերը) գնում է ոչ թե շահ Արասը, այլ նրա զորավարներից՝ Ամիրգունա խանը («Պատմութիւն», էջ 27): Շահ Արասը Գանջան և շրջակա վայրերը գրավել է 1606 թ. (նույն տեղ, էջ 93—95):
4. Խոսքը վերաբերում է 1604 թ. շահ Աբասի կազմակերպած գաղթին:
5. Հմմտ. Ա. Դավրիժեցի «Պատմութիւն», էջ 95—96, 106—242:
6. Հմմտ. նույն տեղ, էջ 638:
7. Լեն-Պուլի հաշվումների համաձայն շահ Աբաս I-ը մահացել է 1628 թ.:
8. Հմմտ. XIII ժամանակագրություն, էջ 196, 199, ծանոթ. 36:
9. Հմմտ. XIII ժամանակագրություն, էջ 196, 199, ծանոթ. 38:
10. Օվգան ամիրը, Զուղայի հայերի կողմից գործածվող, Ազարիա վարդապետի սահմանած նոր տոմարի 11-րդ ամիսն է: Ազարիայի թվականը սահմանվեց 1616 թ.: Օվգան ամիրը համընկնում է հուլյան տոմարի հունվարի 15-ից փետրվարի 13-ին (Ազարիայի տոմարի մասին մանրամասն խոսում է Դյուլորիենն «Recherches sur la chronologie Arménienne» (tome 1er, Paris, 1859 թ. 111—117) աշխատության մեջ):
11. Այս նոր աղանդի պահանջները համեմատիք թոնդրակեցիների պահանջների հետ «Արիստակեսյան լաստիվերտցու վարդապետի պատմութիւն Հայոց», Վենետիկ, 1901, դր. ԻԴ, էջ 125):
12. «Հերբեց» բառը բնագրում կրկնված է:
13. Տես և հմմտ. վերևում, ծանոթ. 8:
14. Հստ Լեն-Պուլի հաշվումների շահ Աբաս II-ը թագաւորել է 1642—1667 թ. թ.:
15. Հստ Լեն-Պուլի հաշվումների Սուլեյման I-ը թագաւորել է 1667—1694 թ. թ.:
16. Տես և հմմտ. XVI ժամանակագրություն, էջ 251, ծանոթ. 31: Բնագրի Ռեժոն-ն կարծում ենք գրչագրական սխալ է և պետք է լինի «Ռեժոն»:
17. Էդիմալ տօվլայ (պարսկ.) արքունական պաշտոն, համապատասխանում է մեծ վեզիրի պաշտոնին:
18. Շխ-Մումինի մասին վկայություն է տալիս նաև Զաքարիա Ագուլեցին. նա գրում է, «Թվին Ռեժի (1671) մայիսի ԻԲ (22) ումն Հսպահանայ Զուղայ մին Ռահան անուն չի վարդապետ Զուղեցի, սայ բուրդացաւ, ջատ զարար տվեց Զուղու, ևս առավել հաւատի պակասութիւն: Անունն եղին Շխ-Մումին» («Օրագրութիւն», էջ 103):
19. Սուլեյ տեղեկությունն իրականից մեկ տարով ջուտ է նշված, այն տեղի է ունեցել 1679 թ. հունիսի 4-ին, շորեքշաբթի լուսաբացին (ժամը 5-ին): Այս մասին տես XXVII ժամանակագրություն:
20. Բնագրի «Այրամ» ամիրը, Ազարիայի սահմանած տոմարի արամ (10-րդ) ամիսն է. այն համընկնում է հուլյան տոմարի դեկտեմբերի 16-ից հունվարի 14-ին (տես Դյուլորիեն, նույն տեղ, հատոր 1, էջ 117): Արամ ամսի Ժե (15) համապատասխանում է դեկտեմբերի 30-ին:

21. Խոսքը վերաբերում է թուրքական սուլթան Մուհամմեդ IV-ին (թագավորել է 1648—1657 թ. թ.) և հաջորդ Սուլեյման II-ին (թագավորել է 1687—1691 թ. թ.):

22. Տես և հմմտ. XXIII ժամանակագրություն, ձախթ. 55:

22. Տես և հմմտ. XXIII ժամանակագրություն, ըստ որի մականունն Արգար էր:

24. Ըիշտ ձևը Մուսամպար, գյուղ Թավրիզից մոտավորապես 30—35 կիլոմետր հյուսիս: Ըստ 2. Ազուլեցու Մուսամպարը Թավրիզից հեռու է 4 աղաճ (սորագրություն, էջ 22), իսկ Վիլն աղաճ ճանապարհն ուղտն Ո (2) սհաթ գնալ, ասում է 2. Ազուլեցին, նույն ահդ, էջ 6):

25. Բնագրում «հմդէն» ձեռնվ:

26. Այստեղից փոխվում է գրություն ձևը, Ուրիշները ժամանակագրությանն ավելացրել են առանձին հիշատակություններ:

27. Խոսքը վերաբերում է Ղազար Զահկեցի կաթողիկոսին, որի օժտման ըստ Օրմանյանի, տեղի է ունեցել զատկին մոտ օրերից մեկում (զատիկը նշելով ապրիլի 2-ին: «Ազգապատում», էջ 2918):

29. Բնագրում ինչպես ամիսն, այնպես էլ սուլթանի անունը ըստ է թողնված: Խոսքը վերաբերում է օսմանական սուլթան Ահմեդ III-ին և նրա հաջորդ Մահմուդ I-ին:

30. Ալեքսանդր Զուլայեցին կաթողիկոս օժվել է 1706 թ. դեկտեմբերի 7-ին (Հմմտ. Շահ-խաթունյանց «Ստորագրություն Կաթողիկէ և հինգ դասասաց Այրարատոյ», էջմիածին, 1842, 5. Ա, էջ 224):

31. Աստվածատուր Ա. Համատանցին կաթողիկոս եղել է 1715—1725 թ. թ.:

32. Հակոբ Զուլայեցին մահացել է 1680 թ. օգոստոսի 2-ին, ըստ Զաքարիա Ազուլեցու («Ստորագրություն», էջ 151) և օգոստոսի 1-ին, կիրակի, ըստ Օրմանյանի («Ազգապատում», էջ 2615): Անշուշտ բնագրի ընդօրինակության ժամանակ «ի»-ն բաց է թողնված, որից «Ռեժիլ»-ի փոխարեն ստացվել է «Ռեժիլ»): 2. Զուլայեցուն թաղել են Կոստանդինոպոլի Ռեկ-օղլի արվարձանի գերեզմանոցում:

33. Հեղինակը վերնում (էջ 309) նշում է այս դեպքի կոնկրետ ժամանակը ըստ Գրիգորի պատին ամսուն, այսինքն 1692 թ. հունիսի երկրորդ կեսին:

34. 1692 թ. վարդավառի պատը կրկնի հունիսի 27-ից մինչև հունիսի 2-ը, հետևապես վարդավառի պատի չորեքշաբթի-ն կլինի հունիսի 29-ին:

35. Տե՛ս կամ Տե՛ս գլուղը գտնվում է Սեբաստիայի շրջակայքում, արդյո՞ք այդ մասին է Խոսքը:

36. 1654 թվականի «Աստվածածին չորեքշաբթի օրը» կրկնի օգոստոսի 16-ին:

37. Տես վերևում, էջ 305:

38. Սուլեյմանյան գրության ճիշտ այս ձևով № 8233 ժողովածուի մի շարք դատարկ թերթերում գտնում ենք հիշատակագրություններ՝ օրինակ՝ էջ 39բ, 58ա և բ, 91ա և բ, 94ա, 97ա, 104բ և այլն: Այդ հիշատակությունները վերաբերում են Թադեոսի առաքելի վանքի առաջնորդ Փառակեցի Իսահակ վարդապետի շինարարական գործերին: 97ա էջի հիշատակագրության ներքևի մասում կարդում ենք. «Մեղապարտ Իսահակ եպիսկոպոս ՌՄԼՐ (1783) թիին, օգոստոսի 6 (10)-ին գրեցի, էի աղբակալ սրբոյ գերեզմանին Թագէտոսի»: Այստեղից պարզվում է հետևյալը, որ գրության այն ձևը, որը նշանակել ենք Ե տառով, այս Իսահակ եպիսկոպոսի ինքնագիրն է: Առաջարկվող տեղեկությունը մեղ համար որոշ չափով պարզվում է, № 3233 ժողովածուի 91 ա և բ էջերի հիշատակությունից, որը բերում ենք ամբողջությամբ... «Տե՛ս Իսահակ յառաջնորդ շինարար վարդապետն (բնագրում միշտ «վրպետն» ձևով) հնոց ժամանակաւ բնակեցեալքն ի գիւղն ժանդաբարույ մարգիբն տուրս հալածեաց տնով և նզովիւր փականաց և բազմակնքով կանոնադրեաց, զի մի մտցեն ի գիւղն սրբոյ վանքին և ի թուլադրութենէ յառաջնորդաց: Չարք ոմանք աստի և անտի փախուցեալ մարդիք, բան զի տեսցէ կանոնագիրն տէր Իսահակ շինարար յառաջնորդ վարդապետին և ինքն զգուշ լինիցի: Դասն որոյ ի սորանէ յառաջ գէտնն միաբանից շատ գիւղէն էր եղեալ և որք լաւ տեղ և անտօրեաք սրբոյ վանքին, զայն եկամուտ ոչինչ, աշխարհականքն էին տիրապետեալք այնու կողմանէ աղաղակէին տղէտքն թէ՛ մեր է և նախնեաց մերոց մեզ մուլք մնացեալ է: Եւ այնու վշտացեալ ողորմելին աւուրս հնձոց մինչև Ծ (50) թման խարճեաց և նոցա վարն և վաստակն առաւ և անով դուրս արաւ, գնացին Մակու՝ Մանուշարն, որ Խօյալ էր եկաց նախնին, ըոէս Սարգիսի որդիքն, Խառակունսայ, Եւարին Սալմաստու, ինչեիցէ շատ վնասակար էին, մերժեցան աստուծով, ՌՄԼԶ (1787) թուոյն, յուլիսի 6Ը (18)-ին:

91ր. «Զուգ շարաշար թշնամի Բոր դիւղացիք որքոյ վանքիս Թաղեոսի առաքելոյն այլ առաւել շարադոյն չիք նշուվեալ որդի Մանուշարն և անիծեալ Նեոան որդի Մկրտիչն միշտ շարութեամբ ի ժամանակի նստյի վարդապետին իրրև զղաղան կերևալ ին և պէսպէս փորձանս յարուցեալ ի վերայ սբրոյ վանքին ձեռամբ Մակուայ սուլթանին։ Սւ երր եկն Փառակեցի տեսուն Իսահակ շինարար վարդապետն յառաջնորդ, որքան կարաց կարկեաց զընրանս շարեաց և այնու պատճառաւ շատ ձանձրութիւն կրեաց ի շարեաց ևս (40) տարուան խանգարեալ բարին կամլր ի յոյս ամեկ ողորմելին։ ՌՄԼԵ (1796)–ինն։ Ն՝ 8233 ժողովածուի մի շարք դատարկ թերթերում տեղ գտած Հիշատակարաններից հետաքրքիր են նաև հետևյալները. 39թ «Փառակեցի Նախիջևանս գիւղէն Իսահակ խոհեմառատ եպիսկոպոսն, որ եղև յառաջնորդ նախկին լուսավորչին մերոյ Թագէոսի սրբազան առաքելոյն ՌՄԼԹ (1793) թւին մարտի ելն, Ղուկաս հայրապետին հրամանաւն Գ (3) տարի առանց առաջնորդի մնացեալ իր սուրբ աթոռս որք և խղճայի։ Սւ երբ ի խնդրոյ բաղմաց թլմիս ի մի հաւաքեալ գնացինք ի սուրբ աթոռն էջմիածին և անտի դաղում աղերսանօք առեալ բերինք և աէր տանն իւր տացէ նորոգութիւն և շինութիւն և զկեանս յասաջնորդին մերոյ երկար ամօք (ճամօքս բառը բնագրում կրկնված է— Վ. Զ.) և խաղաղական կենօք պահեսցլ— ամէն։

94ա. «Մկրտիչ եպիսկոպոսի ժամանակն ի շինեալ և փիլիպպոս կաթողիկոսի սուրբ Թաղէոսի առաքելոյ տաճարն թվին ՌԴԹ (1650) և դարբասն ՌՃԹ (=1653)։

Նրբեմն գրեն այլ ոմանք թլ 3օսէփ և կամ Արդար Իսահակ վարդապետն են շինեալ, բայց թէ գաւիթն ասես իրաւ է, և տաճարն միայն վերստին շինօղ և նորօգօղ և Զաքարեայ եպիսկոպոսն ի պարոն Մանուլի որդի և սրպկս դրեալ գոյ աջ կողմն ի վերայ աւազանին տեղոջնա։

114թ. «Ի թուշն մեր ՌՄԼ շորսին (=1785) Բայազիտի սուրբ Կարապետ եկեղեցւոյ զէմն յաղում հանճարօք շինեցուց Բ (2) ամբար ցորկնի և դարոյ տեսուն Իսահակ յառաջնորդ վարդապետն որքոյ դահլին Թաղէոսի Ալուաթելոյն։ Սւ յոյժ արժան է լի բերանով ողորմիս տալ այս խղճալուն և որ շինեաց խորանն, զղգեստի պահարան Գ (3) աչքէ, սաաուիս և գերեզմանն ևս, յասաջնորդ Սայի վարդապետին այլև ի սուրբ վանքն բազում տեղիս, որ և տեսանողաց յայտնի է, զի աէր աստուած ողորմածն ողորմեսցի իւր հոգւոյն. ամէն» և այլն։

39. Այսինքն՝ մարտի 26-ին։

40. Բնագրի աջ լուսանցքում գրված է «ՌՄԼԶ» (1787)–ին սեպտեմբերի ի (20)–ինն։

41. Տես վերևում, ծանոթ. 31։

42. Ուշ-Փիլիսէ (երեք եկեղեցի) եկեղեցին գտնվում է Բաղավանում, Բագրեվանդ գավառում, Նպատ լեռան հյուսիսային ստորոտին։ Բաղավանի եկեղեցին կոչվում է սուրբ Գրիգորի անունով, որին մուսուլմանները կոչում են Ուշքիլիսէ։ Այստեղ խոսքը վերաբերում է եկեղեցու վերանորոգմանը։

43. Տես վերևում, ծանոթ. 32։

44. Այսինքն՝ հուլիսի 19-ին։

45. Այսինքն՝ դեկտեմբերի 27-ին։

46. Այսինքն՝ նոյեմբերի 2-ին։

47. Այսինքն՝ հուլիսի 10-ի և օգոստոսի 14-ի միջև Կարծում ենք հեղինակն ակնարկում է իր վարդապետական իշխանությունն ստանալը։

48. Տեղերոյ վանքը գտնվում է Բյուրական գյուղում (Աշտարակի շրջան), համաձայն Մկրտիչ քահանայի հիշատակարանի Բյուրականի Սարգիս վարդապետը կառուցել է Տեղերոյ Ուստվածածնի եկեղեցին (տես՝ «Հայրենասէր» (Նիկոմեդիա), 1853 թ., № 70)։

49. Այսինքն՝ հունիսի 7-ին։

50. Այսինքն՝ օգոստոսի 22-ին։

51. Այս տեղեկությունները տես և հմտ. XIX ժամանակագրություն, էջ 295, 287, ծանոթություն 10։

52. Ոչ միայն սույն, այլև ուրիշ մի բանի վկայություններ ևս կրկնված են, երբեմն փոքրիկ շեղումներով։

53. Այստեղ կա մի փոքրիկ անճշտություն. 1702 թ. վարդավառի տոնը կրկնի հուլիսի 12-ին, կիրակի օրը, հետևապես վարդավառի երկուշաբթին կլինի հուլիսի 13-ին։ Ընդ իսկ Իսահակ (Արդար Սահակ) վարդապետի մահվան բուն ժամանակագրության վկայությունը, ըստ որի վերջինս մահանում է հուլիսի 13-ին երկուշաբթի և հետևյալ օրն էլ թաղում են (տես նաև ներքևում, XXIII ժամանակագրություն)։

54. Հեղինակի ժամանակակից դեպքերի շարքում հիշատակված են նաև մեղ հայտնի դեպքերի ժամանակագրական մի, փոքրիկ հատուկտոր VII—VIII դարերին վերաբերող՝ Տես և հմմտ. I ժամանակագրություն, էջ 24—25:

55. Բնագրում սույն հատվածին հաջորդում է 1577 թվականին վերաբերող մի հիշատակարան:

56. XVIII դարի 90-ական թվականների այս մի քանի տեղեկությունները գրել է գրություն **В** ձևի գրիչը:

57. Սույն վկայությունը չեղվում է Անանուն Վանեցու վկայությունից (էջ 284—285):

58. Տես և հմմտ. Անանուն Վանեցու ժամանակագրությունը, էջ 285:

59. Հմմտ. վերևում, էջ 306:

60. Տես վերևում, ժանոթ. 32:

61. Հեղինակը նկատի ունի 1724 թ. հունիսի 7-ին Երևանի գրավումից հետո Օսմանյան բանակի առաջխաղացման ժամանակ խոյի գրավումը: